

ria Joonan kirjalle: kertomus hurskaudesta, joka pakenee sille annettua tehtävää ja joutuu näin tehdesään pimeyden voimien vietäväksi. Kolmantena päivänä piina päättyy. Joonan vapautuu valaan vatsasta ja neuvostojoukot jatkavat marssiaan.

Tämänkaltaiset teologiset ajattelumallit eivät ole puolalaisessa elokuvassa harvinaisia. Niiden avulla on mahdollista nähdä pimeäkin kohta lo uskon näkökulmasta. Pahin skenaariorio saa selityksensä laajemmassa pelastushistoriallisessa kontekstissa. Kärsimys ja häpeä eivät tuhoa uskoa tai tee sitä turhaksi, vaan päinvastoin lujittavat sitä, sillä uskon merkki ei ole ajallinen menestys kuten varsinkin vulgaarissa kalvinismissa, vaan samaistuminen Kristukseen kärsivänä ja häväistävänä mutta lopulta voittavana ja ylösnousseena Herrana.

Kaikkille sisarille ei kuitenkaan käy näin. Yksi päättää jättää luostarin, koska haluaa elää. Toinen katsoo, että hänen on lähdeittävä, sillä nyt hänestä on – tosin vastoin omaa tahtoaan – tullut äiti ja lapsi ansaitsee hänen rakkautensa. *Suum cuique?*

Viattomat on elokuva, jota on mahdollista katsoa erilaisista näkökulmista. Sen kuvaama todellisuus on historiaa, nykyisyyttä ja suurella todennäköisyydellä myös tulevaisuutta kaikilla taistelutantereilla. Sen kuvaamat sisaret ovat samaan aikaan lihaa ja verta ja ihmisiä, joille usko antaa voimaa selvitä traumaattisistakin kokemuksista. Elokuvan loppua, luostarin yhteyteen perustettavaa lastenkotia, kritiikki on pitänyt päälle liimattuna. Onkin totta, että ensisilmäyksellä se näyttäisi olevan peräisin jostain toisesta elokuvasta. Hymyilevien sisarten ja heidän lastensa ryhmäkuvassa on kuitenkin varjo. Yhteydenpito hyväntekijään ei ole pian enää mahdollista, sillä rautaesirippu on laskemassa. Onnenkin hetkellä luostaria varjostavat epävarmuus ja uhkatekijät. Uskoonsa turvaten sisaret suhtautuvat tynnosti, mutta eivät naiivisti tulevaisuutensa. Fontainen elokuvassa

usko on yhtä vahvasti ja juurevasti osa elämää kuin puolalaisessa perinteisessä yhteiskunnassa. Sen törmäys sekulaariin läntiseen rationaalisuuteen ja kasvottomaan, usein raakalaismaiseen kommunismiin on ikuinen metafora Puolan suhteesta muuhun Eurooppaan ja Venäjään. Myös Puolan nykyisyyden valossa elokuva on enemmän kuin ajankohtainen. Venäjällä tätä elokuvaa ei kuulemani mukaan ole aikomusta esittää.

ESKO M. LAINE, DOS.

MIKKO HEIKKA Kapitalismi, kristinuskon musta joutsen: Esseitä uskosta ja rahasta. Helsinki: Kirjapaja 2016. 148 s.

Raha liittyy oleellisesti moniin kristillisten kirkkojen kriiseihin kautta aikojen. Reformaattori Martti Lutherin toiminnan yhtenä keskeisenä pontimena oli kyseenalaistaa silloisen Rooman kirkon taloudellinen korruptoituneisuus, joka tuli ilmi esimerkiksi anekapuan muodossa. Sittemmin kaikki keskeisimmät kristilliset kirkkokunnat joutuivat marxilaisten hampaisiin: onko kristinuskon ja uskonto ylipäänsä eräänlaista omistavan luokan valta-asemaa pönkittävää oopiumia kansalle?

Kristityt ovat toimineet useissa historian käänneissä, ei vähiten globalisaation aikakaudella, rahan vallan ärhäköinä kriitikkoina. Esimerkiksi vapautuksen teologian innoittama kapitalismin ja taloudellisen epäoikeudenmukaisuuden kritiikki on muodostunut näkyväksi osaksi saarnoja ympäri kristikuntaa, myös Suomessa. Ja koska rahan keskeisyys ei ole nyky-yhteiskunnassa vähemmän, on erittäin tarpeellista, että kirkolliset vaikuttajat pyrkivät muodostamaan perusteellisia ja

harkittuja käsityksiä rahasta, kapitalismista ja taloudellisesta oikeudenmukaisuudesta

Teologian tohtori, emerituspiispa Mikko Heikan teos *Kapitalismi, kristinuskon musta joutsen* on tervehtullut puheenvuoro. Yhtäältä Heikka välttää esseekokoelmassaan uusliberalismia, pankkeja tai edes kapitalismia yksioikoisesti kritisoivan lähestymistavan: ”Kapitalismi ja markkinatalous ovat omalta osaltaan olleet luomassa jaettavaa vaurautta” (s. 75). Toisaalta hän jatkaa heti, että sadasosalle maailman väestöstä on kertynyt enemmän omaisuutta kuin muille yhteensä ja tämän kehityksen taustalla on suurelta osin markkinatalouden logiikka. Tältä osin kapitalismi on paha joutsen, jonka ”mustat sulat kasvavat vauhdikkaasti” (s. 76).

Heikka on poiminut kielikuvan mustasta joutsenesta Libanonissa syntyneen Nassim Nicholas Talebin esseekokoelmasta *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable* (2007), jossa musta joutsen viittaa lähinnä erittäin poikkeukselliseen ja ennakoimattomaan tapahtumaan. Tällaiset tapahtumat voivat muuttaa maailmantaloutta ja -politiikkaa ratkaisevasti. Heikka kytkee käsitteen myös Natalie Portmanin tähdittämään elokuvaan *Musta joutsen*, joka huipentuu Joutsenlampi-baletin ensi-iltaan. Portmanin musta joutsen on ihmisen pimeiden puolten vertauskuva. Aluksi sen esittäminen tuntuu elokuvan päähenkilölle ylivoimaiselta, mutta lopulta se saa vallan ja murtaa näyttelijän, ihmisen. Missä määrin kapitalismissa on siis tällaisen pahan joutsenen piirteitä? Millaisia vastauksia Raamatun lehdistä ja kristinuskon historiasta voisi löytyä tähän kysymykseen?

Raamatun kertomusten ja opetusten moninaisuuden huomioiden Heikka näkee Raamatun talouseettisen linjan yllättävänkin selkeänä. Jo luomisteologiasta nousee ajatus, että Jumala on koko luomakunnan varsinainen omistaja ja ihminen vain hänen taloudenhoitajansa. Tässä viitekehyksessä raha on sinänsä

hyvä väline, joka voi kuitenkin helposti muuttua ihmistä hallitsevaksi, jopa tuhoavaksi voimaksi. Ihmisen tulee tavoitella kohtuullista elämää. Rikkautta ei saa hankkia väärillä, mutta jos vaurautta kertyy, on erittäin tärkeää käyttää sitä köyhien hyväksi.

Heikka nostaa esiin runsaasti muinaisheprealaisen elämänmuotoon liittyviä käsityksiä rahasta ja taloudesta. Tällöinkin hän näkee niissä paljon meidän aikaamme asti ulottuvaa merkityksellisyyttä. Kun esimerkiksi Jeesus käytti rahasta arameankielistä sanaa mammona, hän puhui vääristyneestä suhteesta rahaan, siitä että raha hallitsee ihmistä. Tällaista rahasuhteen vääristymistä Heikka pitää täysin relevanttina ongelmana nykyisinkin.

Myös vaikkapa köyhyyteen liittyvä häpeän haaste näyttäytyy Heikan lähestymistavassa jokseenkin ajattomana. Jeesus mursi tämän kytköksen opetuksillaan köyhistä autuaina, eikä hänen keskeinen viestinsä vaikeuta vanhentuneelta edelleenkään. Heikka tosin toteaa, ettei muinaisessa Palestiinassa ollut näköpiirissä nykyaikaista hyvinvointivaltiota ja että Jeesuksen talouseettisten opetuksen orientaatio oli ylipäänsä mikrotaloudellinen. Köyhien auttaminen oli pääosin sukulaissuhteiden ja vieraanvaraisuuden asia. Visiot laajamittaisesta oikeudesta köyhille liittyivät lähinnä Jumalan valtakunnan eskatologiseen tulemiseen.

Makrotaloudellisen näkökulman ohuus Uudessa testamentissa jättää avoimia kysymyksiä siitä, miten yhtenäisenä kokonaisuutena Raamatun talouseettisistä opetuksista voidaan sittenkään puhua. Koskevathan kiperimmät talouseettiset kysymykset usein juuri suhtautumista *epäideaalisiin* poliittis-yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. Onko vääräyden keskellä nouseva profeettalliseen julistukseen vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vastaan? Vai riittääkö Jeesuksen seuraajille jättää makrotalouden asiat keisareille ja keskittyä mikrotason armeliaisuu-

teen? Tällaisten kysymysten edessä jo yksin Uuden testamentin opeukset taloudesta taitavat sittenkin jättää varsin paljon tulkinnanvaraa. Vastaavasti ”kristillinen talousetiikka” on säilynyt sisäisesti huomattavan jännitteisenä käsitteenä kautta historian.

Kristillisen talousetiikan jous-tonvara eri suuntiin joutui koetteille sydänkeskijalta lähtien entistä laajemmassa mittakaavassa. Ensin Franciscus Assisilainen (1181/1182–1226), ”Jumalan pieni köyhä”, nosti köyhyyden ihanteen uuteen teologiseen ja yhteiskunnalliseen arvoonsa. Hän haastoi samalla hätkähdyttävästi myös Assisin kaupungin terveystalousetiikan: hänen kerrotaan jopa suudelleen kaupungin ulkopuolelle ajettua leprapöytäpaalautta siten tämän ihmisarvon!

Kapitalismin arvot alkoivat vallata alaa hieman myöhemmin. Medicin suvun pankkitoimi ja Venetsian juutalaisten vastaava aktiivisuus synnyttivät uudenlaista vaurautta. Kristinuskon pääsuuntauksista tämä kapitalistinen linja saavutti sittemmin eniten vastakaikua reformoidun tradition piirissä. Heikka muistuttaa, että Lutherkin asettui selvästi yksityisomaisuuden puolelle, koska sen kieltäminen olisi ollut tuhoisaa sekä yhteisöjen että perheiden taloudenhoidolle. Luther kritisoi kuitenkin ankarasti pankkilaatoksen spekulanteja ja pyrkimyksiä rikastua kohtuuttomissa määrin. Samalla hänen työetiikkansa, jossa on keskeistä kutsumusajattelu ja kaiken työn arvo, nousi Heikan mukaan osaltaan jopa ”kapitalismin moottoriksi”.

Heikan kirjan ehdottomiin ansioihin kuuluu, että hän keskustelee uskonnon ja rahan aiheista myös eilänsimaisten kulttuurien ja globaalien kehityskulkujen kannalta. Max Weberin (1864–1920) perinnöstäkään hän ei keskity vain teisiin protestanttisesta etiikasta kapitalismin henkisenä taustatekijänä vaan tarkastelee monipuolisesti myös esimerkiksi konfutselaisuuden merki-

tystä Kiinan taloudelle ja esittää perusteltuja käsityksiä hindulaisuuden ja islamin makrotaloudellisista vaikutuksista.

Kiinan tapauksessa Heikka kiinnittää huomiota muuttumattomaan ideologiaan ja keskitettyyn vallankäyttöön taloudellista kehitystä tukevana tekijöinä. Läntisestä, muun muassa Weberin aikanaan esittämästä näkökulmasta voi toki kysyä, eikö talouskasvu sittenkin edellytä nimenomaan vapaille demokratioille ominaista dynamiikkaa. Heikka on osunut tässä varsin tärkeään ajankohtaiskysymykseen, josta hän olisi voinut kirjoittaa laajemminkin. Hetkittäin jopa kaoottisen dynaamisessa maailmantaloudessa vakauden suhteellinen arvo talouskehitykselle näyttää nimittäin nousseen. Siksi Kiinan poliittis-taloudellinen eliitti ei välttämättä erityisemmin kaipaa lisää länsityylistä dynamiikkaa, paitsi ehkä sopivan rajoitetusti oman vakaudesta korostavan kulttuuriperimänsä puitteissa.

Tekniikan kehitys on omiaan luomaan valtioiden ja traditioiden kontrollin osin ylittävää dynamiikkaa. Kyse on enemmän siitä, millaisiin asetelmiin uudet teknologiat päätyvät eri kulttuuripiireissä. Heikka linjaa luterilaista luomisteologiaa tältä osin teknologiayhteiseen suuntaan: vaikka esimerkiksi tekoälytutkimuksen uudet vaiheet näyttäisivät mullistavan ihmiskuvaa, tämäkin kehityskulku sopii ”ihminen Jumalan työtoverina”-teologian jatkumolle.

Kaikkiaan kirjan loppupuolen esseet kallistavat kokonaistunnelman myönteiseksi vapaata markkinataloutta ja tekniikan kehitystä kohtaan. Ainakin esseessään ”Pääseekö vaaleanpunainen Cadillac taivaaseen?” Heikka haluaa selvästi toivottaa taloudellisia onnistujia tervetulleeksi taivaan tielle. Markkinatalousajattelun pioneerin Adam Smithin (1723–1790) perintöön hän suhtautuu jopa jossain määrin innostuneesti ja hakee myönteisiä yhtymäkohtia Smithin ja suomalaisen

valistuspastori Anders Chydeniuksen (1729–1803) äänenpainoista.

Vaikka Heikka siis rinnastaa kirjan otsikossa kapitalismin mustaan joutseneen ja johdonmukaisesti tuomitsee taloudellisen riiston, aikamme kirkollisen, talouseettisen keskustelun kontekstissa hänen puheenvuoronsa johdattelee keskustelijoita tunnustelevasti yksityisomistusta ja markkinatalousmyönteisyyden suuntaan. Hän ei pyri demonisoimaan rahaa sellaisenaan.

Heikan esseekokoelma tarjoaa runsaasti kiinnostavia avauksia niille, joilla riittää valmiutta tarkastella uskon ja rahan suhdetta globaaleja kehityskulkuja huomioiden. Tietyntyyppisestä helpolukuisuudestaan huolimatta kyseessä ei ole kevytmielinen teos. Se kannattaa lukea muistaen maailmanlaajojen talous- ja kehityshaasteiden vakavuus. Niiden taustatekijöiden diagnosointi ja ratkaisumallien analysointi on todella haastava tehtävä, jota Heikan puheenvuoro vie aidosti eteenpäin.

VILLE PÄIVÄNSALO, DOS.

**KIMMO KETOLA,
MAARIT HYTÖNEN,
VELI-MATTI SALMINEN,
JUSSI SOHLBERG &
LEENA SORSA**

Erilaistuva kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Katsaus kirkon työhön. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 47. Tampere 2016. 132 s.

Osallistuva luterilaisuus. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Tampere 2016. 388 s.

Nelivuotiskertomus 2012–2015. Tilastovisualisoinnit. kirkontutkimuskeskus.fi

Kirkon uusin nelivuotiskertomus koostuu kahdesta itsenäisestä osasta, jotka muodostavat yli 500-sivuisen mittavan katsauksen evankelis-luterilaisen kirkon toimintaan ja suomalaiseseen uskonnollisuuteen. Näiden teosten lisäksi nelivuotiskertomukseen liittyviä aineistoja on ensimmäistä kertaa julkaistu interaktiivisina tilastovisualisointeina. Visualisoinneissa osaa nelivuotiskertomusten tilastoaineistoista voi tarkastella myös seurakuntatasolla. Myös kaksi kirjallista osiota ovat verkkojulkaisuja ja luettavissa maksutta kirkon tutkimuskeskuksen internetsivuilla.

Nelivuotiskertomuksen tavoitteena on tarjota kuvaus kirkon tilanteesta ja eritellä tapahtuneita kehityssuuntia sekä mahdollistaa niiden pohjalta päätöksenteko kirkon ja seurakuntien toiminnan kehittämiseksi. Tavoitteena on myös palvella käsikirjana seurakuntia, kirkon työntekijöitä ja tiedotusvälineitä sekä toimia oppi- ja tenttikirjana ja tutkimusten lähde- ja vertailuaineistona.

Nelivuotiskertomuksen ensimmäinen, tiiviimpi osa, *Erilaistuva kirkko: Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015* keskittyy kirkon työhön ja toimintaan. Käsiteltäviä osa-alueita ovat kirkon strategiat ja strategiatyö, kirkon auttamyö, media, kansainvälinen työ sekä hallintoon, talouteen ja henkilöistöön liittyvät kysymykset. Toinen, lähes 400-sivuinen *Osallistuva luterilaisuus* on tutkimuksellisempi, analyttisempi ja laajempi katsaus suomalaiseen uskonnollisuuteen ja uskonnon kenttään tarkasteltavana ajanjaksona. Teos käsittelee Suomen uskonnollisia yhteisöjä, suomalaista luterilaisuutta, musiikkia ja kulttuuria, auttamista, vapaaehtoistyötä ja diakoniaa, kirkon yhteiskunnallista asemaa ja rooleja sekä kirkon vaikuttamistoimintaa.

Molemmat kirjat sekä selkeät ja informatiiviset tilastoaineistojen visualisoinnit tarjoavat todella paljon kiinnostavaa luettavaa. Ratkaisua jakea kokonaisuus eri osiin voidaan pitää perusteltuna paitsi kokonaisuuden laajuuden myös sisältöjen puolesta. Ensimmäinen osa tarjoaa ennen muuta katsauksia ja arviota kirkko-organisaation tekemästä työstä ja sen olosuhteista. Sen sisällöt ovat pääosin kirkkohallituksen asiantuntijoiden tuottamia. Toinen osa keskittyy kirkkososiologisempaan analyysiin laajojen aineistojen pohjalta. Sen kirjoittajat ovat Kirkon tutkimuskeskuksen tutkijoita, jotka ovat tässä laajemmassa kokonaisuudessa saaneet mahdollisuuden tutkimukselliseen näkökulmaan. Molemmissa osissa käydään mittavaa vuoropuhelua yhteiskunnallisen kontekstin, globaalien trendien ja ajankoh- taisten ilmiöiden kanssa. Käsiteltävät teemat vaihtelevat yksinäisyydestä sote-uudistukseen ja digitalisoitumisesta ekstremismin ehkäisyyn. Yhteiskunnallinen taustoittaminen on tarpeellinen pohja kirkon tilanteen tarkastelulle kuluneiden neljän vuoden ajanjaksolla. Samalla fokus säilyy riittävästi kirkon roolissa suhteessa näihin kysymyksiin.